

بررسی کتاب

تحولات تعاون در ایران: گذشته، حال و آینده / نویسندگان:
مصطفی مهاجرانی و جعفر عسگری، تهران: وزارت جهاد
کشاورزی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، ۱۳۸۴،
۲۹۹ص.

همگام با پیشرفت‌ها و تحولات عظیم در آغاز هزاره سوم و قرن بیست و یکم، جهان با مسائل و چالش‌های متعددی مواجه بوده است که به طور عمده ناشی از عملکرد تعاملی سیستم‌ها، انسان‌ها و مدل‌های رشد و توسعه در قرن اخیر به ویژه از نیمه دوم قرن بیستم بوده است. با افزایش شمار جمعیت‌ها، آگاهی‌ها، تقاضاها و نیازها، پیچیدگی‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جوامع نیز افزون می‌گردد. این در حالی است که پیشرفت‌ها و توسعه‌های شگرفی در دانش، فناوری و ارتباطات جهانی صورت گرفته است و این روند روز به روز بر میزان نیازمندی‌ها و تقاضاهای مردم می‌افزاید و در نتیجه مسئولان و دست‌اندرکاران توسعه و پیشرفت جوامع را با محدودیت‌های کمی، ساختاری، فنی و فرهنگی روزافزون مواجه می‌کند. در نتیجه می‌توان اظهار داشت که هم اکنون جهان با عدم تعادل اساسی بین نیازها و تقاضاها و امکانات موجود مواجه است و تعارض و تضاد رو به تزاید، در حال فزونی است. برای مقابله با این تعارضات ساختاری که موجب بسیاری از مشکلات و چالش‌های کنونی است، دو راه‌حل اساسی از طرف تصمیم‌گیران و سیاست‌گذاران و دست‌اندرکاران توسعه پیشنهاد می‌شود که

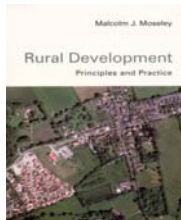
یکی رشد و توسعه هر چه بیشتر علم، فناوری، ابداعات و کارآفرینی و همه‌گیر کردن آن در سطوح مختلف جامعه در همه کشورها - به ویژه کشورهای در حال توسعه - است و دیگری استفاده از نیروی اقشار مختلف جوامع به ویژه سطوح زیرین آن در فرایندها و برنامه‌های مشارکتی که از آن با نام «مدیریت مشارکتی» یاد می‌شود. اشاعه فرهنگ مشارکت در بین جوامع و کشورها و حضور ملموس مردم در صحنه‌های اقتصادی-اجتماعی، بهترین تضمین برای تداوم برنامه‌ریزی‌های توسعه و کاهش ضایعات، افزایش بهره‌وری تولید و توزیع، و بهینه‌سازی تعادل بین نیازها و امکانات است. از جمله مصادیق مشارکت مردم در فعالیت‌ها، تعاونی‌ها هستند که اکنون بیش از یک‌ششم جمعیت جهان را دربرگرفته‌اند.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و به ویژه در سال‌های بعد از تصویب قانون تعاون و تأسیس وزارت تعاون، تعداد تعاونی‌ها در کشور به طور روزافزونی افزایش یافت که این امر به دلیل اهمیتی بود که برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران توسعه برای این نهاد مهم، قائل بودند. با توجه به چشم‌اندازهای آتی توسعه تعاونی در جهان و در کشور و به شرط آنکه توسعه کمی با توسعه کیفی تعاونی‌ها توأم گردد، انتظار می‌رود حضور تعاونی‌ها در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی به مراتب از میزان توسعه آن در سال‌های گذشته بیشتر باشد.

پژوهش تحولات تعاون در ایران: گذشته، حال و آینده توسط دو نفر از پژوهشگران بخش تعاون صورت گرفته که خود از نزدیک مسائل و مشکلات بخش تعاون را در فرایند برنامه‌ریزی‌ها مورد مطالعه قرار داده‌اند. این کتاب دارای ۱۲ فصل است که به طور عام به بررسی تحلیلی رویدادها، تحولات و حوادث تعاون و تعاونی در ایران در دهه‌های ۲۰ الی ۷۰ پرداخته و چشم‌اندازهای آتی توسعه تعاون در ایران و جهان و مسائل حقوقی مترتب بر آن را مورد مذاقه قرار می‌دهد. نویسندگان در بخش پایانی کتاب تأکید می‌کنند که جاده توسعه تعاون در ایران هنوز بسیار ناهموار است و حرکت ماشین تعاون را بطی می‌سازد. مجلس شورای اسلامی، دولتمردان، دانشگاهیان و به خصوص خود تعاونگران باید اقدامات بسیاری انجام دهند تا بستر حرکت ماشین

تعاون هموار گردد. آنان نتیجه می‌گیرند که امروزه اگر صحبت از کاهش تصدیگری بخش دولتی و واگذاری امور و فعالیت‌های قابل واگذاری آن به بخش‌های غیردولتی مطرح است، واحدهای تعاونی برای این مسئولیت اصلح‌اند. در واقع اگر به جای فروش واحدهای دولتی به طور مزایده، واحدهای قابل واگذاری آن به سه گروه کارکنان واحدهای قابل واگذاری، مصرف‌کنندگان محصولات واحدهای قابل واگذاری و فارغ‌التحصیلان متقاضی کار در رشته‌های مرتبط با موضوعات واحدهای قابل واگذاری، در قالب تشکل‌های تعاونی اختصاص یابد، منافع بیشتری نصیب جامعه خواهد شد. مشکل بیکاری به طور اعم و بیکاری فارغ‌التحصیلان به طور اخص نیز از طریق تشکل‌های تعاونی به نحو سهل‌تری قابل رفع است. همچنین، اگر تشکل‌های تعاونی پدید آیند، در بسیاری از زمینه‌های سنتی فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی، هم اهداف با بهره‌وری و کارایی بیشتری حاصل می‌شود و هم، مردم‌سالاری و حضور مردم در صحنه‌های اقتصادی و اجتماعی و کاهش مسئولیت‌های دولت و تقلیل توقعات مردم از آن محقق می‌گردد. این کتاب که از سوی مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی منتشر شده است، به زبان ساده نگاشته شده و کلیه گروه‌های اقتصادی - اجتماعی، دانشجویان و اساتید محترم دانشگاه‌ها می‌توانند از آن استفاده نمایند.

دکتر علی شاه‌شجاعی

Rural Development: Principles and Practice/ Written by
Malcolm J. Moseley, London: Sage, 2003, 227 p.

توسعه روستایی: اصول و رویه‌ها / نویسنده مالکوم جی. مازلی،
لندن: سیج، ۲۰۰۳، ۲۲۷ ص.

مالکوم جی. مازلی در کتاب توسعه روستایی: اصول و رویه‌ها فشرده‌ای از آنچه را که طی ۱۵ سال، از سال ۱۹۸۷ تا ۲۰۰۳، درباره پیشبرد توسعه روستایی در سطح محلی در بریتانیا، ایرلند، و سایر کشورهای اروپایی آموخته است، ارائه می‌کند و بر این اساس به تشریح سازوکارهای برنامه‌ریزی، مدیریت، و تأمین مالی توسعه روستایی در سطح محلی می‌پردازد. او در این کتاب ضمن ارزیابی عناصر اصلی مبحث، به پرسش‌های کلیدی در مورد عوامل مؤثر بر پیشبرد توسعه روستایی، علت گام گذاشتن در این مسیر، و چگونگی دستیابی بدان پاسخ می‌دهد.

نگارش این کتاب برخاسته از نیازی است که به انتشار متنی خلاصه درباره چالش‌های مدیریت توسعه روستایی با تمرکز در سطح محلی وجود دارد. به همین روی، نویسنده کوشیده است تا ترکیبی از شواهد و دیدگاه‌ها حول تعدادی از مضامین یا موضوعات محوری را گرد هم آورد؛ مجموع این شواهد و دیدگاه‌ها بخش اعظم جوهره چالش یادشده را در بر می‌گیرند.

تذنیادین کتاب این است که توسعه روستایی تنها در سطح محلی می‌تواند با موفقیت دنبال شود، و از این رو مفهوم «توسعه محلی»، به معنای بهره‌گیری کامل از منابع، نیروی انسانی، و مواد و مصالح محلی به منظور برطرف ساختن مشکلات شناخته شده، مهم‌ترین موضوعی است که مورد بحث قرار می‌گیرد.

نویسنده در هر فصل می‌کوشد تا میان نظریه و عمل پیوند برقرار کند و به هر یک وزن یکسانی دهد. برای افرادی که از بینش «نظریه برای نظریه» گریزان‌اند و از طرف دیگر در پی انباشت کورکورانه یافته‌ها و انجام مطالعات موردی نیستند، نظریه و عمل در کنار هم می‌توانند به بهترین وجه راهگشا باشند.

- در مورد محتوای کتاب باید گفت که هر یک از فصل‌ها دربردارنده نکات زیر است:
- تعریف کوتاهی از مفهوم مورد بحث و تبیین اهمیت آن در چارچوب برنامه‌ریزی روستایی؛
 - بررسی برخی موضوعات مهم مرتبط با کاربرد آن مفهوم در توسعه روستایی؛
 - خلاصه‌ای از راه‌های کاربرد آن مفهوم در میدان عمل؛
 - دو مطالعه موردی در موضوع هر فصل و مرتبط با تحولات در مناطق روستایی اروپا.
- فصول مختلف کتاب بسیاری از مفاهیم و ایده‌های موردنظر در مبحث توسعه روستایی و نقش آنها در فرآیند توسعه را تبیین می‌کنند. این فصل‌ها در مجموع عناصر سازنده نظریه «توسعه روستایی محلی» را شکل می‌دهند. هر یک از فصل‌های کتاب بر یک مفهوم یا موضوع خاص در توسعه روستایی محلی تأکید می‌کنند.
- فصل اول آغازگر بحث و بیان‌کننده ساختار و زیربنای کتاب است و ۱۳ فصلی که در پی آن می‌آیند در دو گروه قرار می‌گیرند. گروه نخست شامل ۹ فصل است که به اصول یا اهداف کلی و مفاهیم و مضامین غالب در توسعه روستایی اختصاص داده شده‌اند. با اندکی تأمل به نظرمی‌رسد که این نه مفهوم یا مضمون بخش اعظم مباحث مهم توسعه روستایی را در بر می‌گیرند. بی‌تردید مفاهیم پایداری، نوآوری، ارزش افزوده، کارآفرینی، جامعه محلی، شمول اجتماعی، دسترسی، شراکت، و مداخله جامعه محلی همگی اغلب در متون جدید مربوط به توسعه روستایی و محلی مطرح‌اند.
- چهار فصل باقی‌مانده به جنبه‌های خاص فعالیت نظام‌مند آن مضامین غالب در سطح محلی و گام‌های اصلی که می‌بایست در سطح ناحیه برای پرداختن یا دست یافتن به آن اصول و اهداف برداشته شوند، اختصاص داده شده‌اند. این فصل‌ها به شناخت محدوده محلی، برنامه‌ریزی راهبردی، اجرا، و ارزشیابی مربوط می‌شوند. اما تمایز روشنی میان این دو دسته از فصل‌ها وجود ندارد. بی‌تردید بسیاری از مضامین دسته اول هم وسیله و هم هدف توسعه روستایی محلی هستند. در واقع، این حقیقت که

«نتیجه» و «فرآیند» ذاتاً در هم تنیده و گاه مترادف‌اند، یکی از درس‌های بزرگ توسعه محلی است که در جای‌جای کتاب تکرار شده است.

همهٔ ۱۳ فصل کتاب، قالب مشترکی دارند. در قسمت اول هر فصل، اهمیت مفهوم خاص مطروحهٔ آن فصل در چارچوب توسعهٔ روستایی، به اختصار بیان شده و تعریفی هم از آن ارائه گردیده است. در قسمت دوم برخی از موضوعات کلیدی پیرامون آن مفهوم، باز هم از چشم‌انداز توسعهٔ روستایی به طور خلاصه مورد ملاحظه قرار گرفته است. در قسمت سوم با عنوان «جعبه ابزار»، فهرست و نقد مختصری از برخی شیوه‌های اجرایی و پیاده‌سازی آن مفهوم یا کارکرد در جهان واقعی مطرح شده است. در آخرین قسمت هر فصل، دو مطالعهٔ موردی ارائه گردیده است. کل این مطالعات موردی (۲۸ مورد) در مجموع حدود یک سوم حجم کتاب را تشکیل می‌دهد. هر یک از این مطالعات به گونه‌ای انتخاب و نگاشته شده‌اند که موضوعات کلیدی مطرح شده در فصل مربوطه را به روشنی تشریح کنند. ۲۱ مورد از این مطالعات در انگلستان و ۷ مورد دیگر در سایر کشورهای اتحادیهٔ اروپا انجام شده است.

فصل ۱ ضمن مشخص کردن خط‌مشی و جهت‌گیری کلی کتاب، به تعریف مفاهیم اصلی مورد بحث در کتاب همچون «روستا»، «روستایی»، «توسعهٔ روستایی»، و «توسعهٔ محلی» می‌پردازد.

فصل ۲ به مفهوم یا اصل غالب توسعهٔ روستایی محلی، یعنی «پایداری» اختصاص یافته است.

فصل ۳ بر اهمیت «نوآوری» در فرآیند توسعهٔ روستایی محلی تأکید می‌کند.

فصل ۴ به مبحث «ایجاد ارزش افزوده» برای منابع محلی به مثابه راهبردی برای توسعهٔ روستایی محلی عنایت دارد.

فصل ۵ بر «کارآفرینان» جامعهٔ محلی و شغلی متمرکز است و توسعهٔ جامعهٔ محلی و اقتصاد آن را بدون کارآفرینان تحقق‌ناپذیر می‌داند.

فصل ۶ تعریف «جامعهٔ محلی» را دشوار می‌یابد، اما معتقد است اهالی و سازمان‌های خدمات‌رسانی به‌وضوح ارزش آن را درک کرده‌اند.

فصل ۷ به «شمول اجتماعی» اختصاص دارد و تأکید آن بر سازوکارهایی است که بسیاری از روستاییان را از سبک زندگی اکثریت دور نگه می‌دارد و راه‌های پرداختن هرچه بهتر توسعه روستایی محلی به آنان را مورد توجه قرار می‌دهد.

در فصل ۸ موضوع «دسترسی» بررسی می‌شود که در اینجا به معنای توانایی مردم در دستیابی به آن چیزهایی است که برایشان مهم است.

فصل ۹ به «تعاون» اختصاص یافته است، یعنی ساختاری رسمی که در صورت همکاری بازیگران مربوطه از بخش‌های حقوقی، خصوصی، داوطلبانه، و جامعه محلی با هدفی مشترک مورد نیاز خواهد بود.

فصل ۱۰ دلایل، چگونگی، حدود، و افراد دخیل در «به‌کارگیری جامعه محلی» را در توسعه محلی بررسی می‌کند.

فصل ۱۱ به «شناسایی» مربوط می‌شود، که عبارت است از تعیین وضعیت منابع، فرصت‌ها، مشکلات، نیازها، و محدودیت‌های یک ناحیه قبل از تدوین طرح توسعه آن.

فصل ۱۲ به «برنامه‌ریزی راهبردی» اختصاص دارد، یعنی فرآیندی که در آن بازیگران محلی بر اساس شناسایی حاصله، دیدگاهی را تعریف، اهداف را تعیین، و مجموعه اقدامات به‌هم‌پیوسته‌ای را برای حل مشکلات شناسایی شده ابداع می‌کنند.

در فصل ۱۳ بحث بر سر این است که برنامه‌ریزی هر قدر هم دقیق باشد، چنانچه همپای آن توجه لازم به «اجرا»ی آن در میدان عمل طی زمانی ثابت نشود، نمی‌تواند باعث توسعه شود.

آخرین فصل، یا فصل ۱۴ به «ارزشیابی» می‌پردازد، که توسط آن دستاوردهای یک طرح یا پروژه‌های تشکیل‌دهنده آن به طور ادواری بررسی می‌شود و برای هر گونه انحراف از برنامه مورد نظر، توضیحاتی خواسته می‌شود.

نویسنده در این کتاب ۴ دسته از مخاطبان بالقوه را مدنظر دارد. نخست، دانشجویان دوره لیسانس و فوق‌لیسانس که دروسی با موضوعات «روستایی»، مانند جغرافیا، جامعه‌شناسی، اقتصاد، یا برنامه‌ریزی روستایی را انتخاب می‌کنند و برای آنها درک

مختصری از توسعه محلی اهمیت دارد. دانشجویان با گرایش پژوهش، و پژوهشگران به طور اعم که از رشته‌های تخصصی‌تر وارد عرصه «توسعه روستایی» می‌شوند نیز در همین دسته قرار می‌گیرند. دسته دوم حاوی مجموعه‌ای از فعالان محلی یا ملی مشتاق بالا بردن سطح رفاه جوامع روستایی است، مثل اعضای شوراهای محلی، اعضای گروه‌های داوطلبانه محلی، و اعضای سازمان‌های رفاه اجتماعی محلی. سوم کارکنان حقوق‌بگیری که علی‌رغم فقدان یا کمبود آموزش رسمی در زمینه توسعه روستایی، خود را درگیر برخی از ابعاد آن می‌یابند. این افراد عموماً در ادارات محلی یا مرکزی یا کارگزاری‌های گوناگون توسعه کار می‌کنند. دسته چهارم مجموعه‌ای از متخصصان در حرفه‌ها و رشته‌های مرتبط را شامل می‌شود، مانند مددکاران جوامع محلی، مأموران حفاظت محیط‌زیست، کارشناسان کشاورزی، و برنامه‌ریزان کاربری زمین، که مایل به یادگیری بیشتر درباره یک فعالیت مرتبط هستند.

این کتاب که نویسنده آن در «طرح راهبری اتحادیه اروپا» دخیل است، برای دانشجویان و کارورزان به منزله کتابی مقدماتی است که بین نظریه و عمل در حوزه توسعه روستایی پیوند برقرار می‌کند. بدین روی مطالعه کتاب حاضر برای دست‌اندرکاران حوزه‌هایی چون جغرافیای انسانی، برنامه‌ریزی شهرک‌ها و محیط‌زیست، برنامه‌ریزی روستایی، مطالعات و مدیریت محیط‌زیست، و جامعه‌شناسی روستایی ضروری است.

نویسنده کتاب، «مالکوم جی. مازلی» استاد توسعه اجتماعات روستایی در دانشگاه گلوچسترشایر انگلستان است. او از سال ۱۹۸۷ تا ۱۹۹۳ نخستین مدیر ACRE بود که یک سازمان داوطلبانه ملی با هدف افزایش توانمندی روستاها و شهرک‌های انگلستان و بهبود کیفیت زندگی ساکنان محروم آنهاست. از سال ۱۹۹۳ تا کنون نیز به امر پژوهش، آموزش، و مشاوره در واحد تحقیقات جوامع محلی و روستایی دانشگاه گلوچسترشایر اشتغال دارد.

مهدی گنجیان